

LEEUWARDEN, 23 APRIL 1993: DERDE SYMPOSIUM SIGNUM

Op 23 april werd in het gebouw van de Friese Academie in Leeuwarden het derde symposium van de contactgroep SIGNUM georganiseerd. Ook dit jaar was de belangstelling weer aangenaam groot. Ruim dertig contactgroepsleden gaven acte de présence, ondanks de hieraan verbonden, voor sommigen zeer lange reistijden. Nadat de aanwezigen welkom waren geheten door de voorzitter van de Friese Academie, nam het officiële programma zijn aanvang met de algemene ledenvergadering. Een verslag hiervan kunt U in deze nieuwsbrief aantreffen. Hierna volgde een lezing van Gerrit Verhoeven over de uitgave van Friese testamenten uit de periode 1373-1550 (de synopsis van zijn verhaal en die van de andere drie lezingen, treft U hierna aan). Na afloop hiervan werden de leden door het Friese triumviraat Mol-Noomen-Verhoeven verrast met de aanwezigheid van een luxueuze autobus voor de deur van het Academiegebouw, die de congresgangers vervolgens meevoerde op een boeiende tocht door het land van Westergo. Vele *topoi* uit de kerkgeschiedenis en de historische geografie van dit gedeelte van Friesland ten westen van de Lauwers werden daarbij van commentaar voorzien door Hans Mol en Paul Noomen. Rond het middaguur werd een stop gemaakt te Jorwerd, waar de prachtige Romaanse kerk bezichtigd werd. Ter zelfder plaatse werd een ieder vervolgens in 'Het Wapen van Baarderadeel' aan een rijkelijk gevulde Friese koffietafel genood. De maaltijd ging gepaard met een spijziging van meer intellectuele en spirituele aard. Op onnavolgbare wijze deed Paul Noomen uit de doeken waar en op welke wijze in Friesland de oerparochies ontstaan zijn, en welke rol hierin gespeeld werd door factoren als het Karolingische koningsgoed, de Utrechtse bisschop, de rijksabdijen en de Friese adel. Vakkundig werden verschillende mystificaties rond het beeld van de vrije Fries naar het rijk der fabelen verwezen.

Hierna werd de reis vervolgd door het noordelijke gedeelte van Westergo. Helaas moest de tocht daarbij enigszins ingekort worden

vanwege het klassiek uitlopende programma. Bij terugkomst in Leeuwarden was het woord aan Sytze Zijlstra die de SIGNUM-leden onderhield over de gestudeerdheid van de Friese clerus. Het laatste woord tenslotte was voor Hans Mol die de congresgangers een blik gunde in de geschiedenis van het Windesheimerklooster Haskerconvent in de vijftiende en zestiende eeuw.

De dag werd officieel besloten met een vorstelijke borrel in een Fries etablissement, maar velen bleven nog tot in de avond in de Friese hoofdstad om tijdens een gezamenlijk avondmaal nog vele onderwerpen de revue te laten passeren en ervaringen en/of kennis uit te wisselen. Al met al was ook dit derde symposium van de contactgroep SIGNUM weer een groot succes, waar het belang van juist de vragen en antwoorden op de informele momenten (de enige wisselende contacten die niet direct levensbedreigend zijn) voor meniggeen onderstreept werd.

NOTULEN LEDENVERGADERING SIGNUM

Aanwezig: Van Bavel (B.J.P.), Broer, De Bruijn, Van Doren, Janssens, Kuys, Goudriaan, Koch, Lenferink, Lettinck, De Melker, Mol, Noomen, Paquay, Roemeling, Spek, Van 't Spijker, Van Tongerloo, Verhoeven, Vroom, Waldus, Van Winter.

1. De voorzitter opent de vergadering omstreeks 10.40 uur.
2. De secretaris deelt mee dat zestien nieuwe leden zich hebben aangemeld; daartegenover staat één dankbrief. Verder maakt zij de vergadering erop attent dat de suggestie van Goudriaan aan de rubriek 'Onlangs verschenen' een rubriek 'Doctoraalscripties' toe te voegen door de redactie van SIGNUM is overgenomen.
3. Het financieel overzicht over de periode mei 1992 - 20 februari 1993 wordt goedgekeurd.
4. De financiële vraagstukken:
 - Er is een kasoverschot. Voor de toekomst moet echter rekening gehouden worden met

stijgende kopieerkosten t.g.v. de toenemende omvang van het blad. Bovendien worden momenteel geen portokosten betaald, maar het zou onverstandig zijn erop te vertrouwen dat dit in de toekomst zo zal blijven. Tenslotte is er enige financiële ruimte nodig voor eventuele reiskostenvergoedingen voor de Belgische redactieleden. Het is dus niet raadzaam op grond van het kasoverschot van dit jaar over te gaan tot een contributieverlaging.

- Het bestuur stelt voor het kasoverschot te gebruiken voor de uitgave van de lijst van Nederlandse necrologia.

5. De voorzitter deelt mee dat contact is opgenomen met de uitgever Verloren voor de uitgave van de lijst van necrologia. Deze uitgever zal eventueel ook de publiciteit (opname in fondscatalogus, toezending van recensie-exemplaren) verzorgen. De lijst zal worden voorzien van een inleiding; bijdragen daarvoor zijn toegezegd door Bijsterveld, Van Tongerloo en Trio. Gedacht wordt aan een boekje met een omvang van ca. 150 pagina's met enkele illustraties in een oplage van ca. 200 stuks. SIGNUM-leden zullen de uitgave met korting kunnen verkrijgen. Ook bibliotheken en archieven zouden een exemplaar moeten ontvangen.

Naar aanleiding van de vraag naar de zin van een afzonderlijke publicatie wijst de voorzitter erop dat in de 'nieuwe Potthast' alleen verwijzingen naar gepubliceerde lijsten zullen worden opgenomen. Het enige tijdschrift dat voor publicatie van de lijst in aanmerking kwam (*Archief voor de Geschiedenis van de Katholieke Kerk in Nederland*) bestaat inmiddels niet meer.

Van Tongerloo merkt op dat de heer Gooskens in Breda de suggestie heeft gedaan een internationale studiegroep op te richten om te komen tot de opstelling van een standaard voor de wijze van uitgeven van necrologia. Belangstellenden voor een dergelijk project wordt verzocht contact met hem op te nemen. In de inleiding van de publicatie van de lijst zou aandacht gegeven kunnen worden aan het opstellen van een model.

6. Het oordeel van de leden over het laatste nummer van SIGNUM is positief. Positief is ook de reactie op de vraag van de voorzitter

of de leden het op prijs stellen indien SIGNUM van een mededelingenblad zou uitgroeien tot een tijdschrift (waarvoor eventueel t.z.t. subsidie gezocht zou kunnen worden). De voorzitter stelt dat het de bedoeling is alleen bijdragen op te nemen die specifiek zijn voor de belangstellingssfeer van de doelgroep en elders niet aan bod komen. Die bijdragen moeten bovendien van de leden komen; het is niet de bedoeling dat de redactie SIGNUM volschrijft.

Van Tongerloo stelt voor bij de vermelding van scripties en licentiaatsverhandelingen aan te geven waar deze te raadplegen zijn, omdat ze anders niet of moeilijk vindbaar zijn.

7. Vroom stelt voor SIGNUM te verspreiden op de universiteitsbibliotheken. Ook een grotere verbreiding op de Nederlandse en Belgische archieven wordt wenselijk geacht. De Bruijn verzoekt nogmaals het notaris-signet op de nieuwsbrief recht op te zetten.

De voorzitter wijst nogmaals op de noodzaak van een grotere inspanning van de leden; hun medewerking is onmisbaar bij het signaleren van relevante gegevens uit regionale en lokale bronnen.

8. Van Winter doet het verzoek mededelingen met betrekking tot onderzoek naar geestelijke ridderorden op te nemen in SIGNUM, aangezien deze de belanghebbenden of belangstellenden nu pas in een (te) laat stadium bereiken ten gevolge van het ontbreken van een geschikt medium.

Voorgesteld wordt een discussie over de regels voor het uitgeven van necrologia te starten in SIGNUM.

SYNOPSIS

Testamenten als bron.

Een toelichting op het uitgave-project van de Fryske Akademy.

Gerrit Verhoeven

Het uitgave-project (van Mol en Verhoeven) omvat alle testamenten uit Friesland van 1373 tot en met 1550. Het gaat om 211 oorkonden, die samen een boekwerk van zo een 700 pagina's zullen vormen. In het praatje

werden vier aspecten van de editie toege-licht.

Om te beginnen werd een beknopt historio-grafisch overzicht gegeven van de betekenis van testamenten als historische bronnen. Vooral in het buitenland is al heel wat werk gemaakt van het ontsluiten en verwerken van dit bijzonder informatieve bronnengenre.

Ten tweede werd ingegaan op de achtergronden van het projekt. In Friesland bestaat geen modern oorkondenboek, zoals voor Holland en Zeeland, het Sticht Utrecht, Gelre en Zutphen of Noord-Brabant. Het achttiende-eeuwse *Groot Placaat- en Charterboek van Vriesland*, dat volgens Gosses '... evenzeer ontstamt door de geweldigheid van zijn formaat als door de stumperigheid van zijn inhoud', is hopeloos verouderd. Wel zijn in deze eeuw alle Oudfriese oorkonden uitgegeven, maar die voor filologen bedoelde editie is 'een taal-punt uit een historische taart' (Waterbolk). Omdat de uitgave van een compleet oorkondenboek om diverse redenen onhaalbaar is, moet stapsgewijs in de bestaande lacune worden voorzien. Integrale editie verdient daarbij de voorkeur boven publikatie van regesten. Middeleeuwse bronnen zijn in Friesland zo schaars, dat het weinige resterende materiaal optimaal toegankelijk moet zijn, teneinde het vanuit zoveel mogelijk invalshoeken te kunnen exploiteren.

Ten derde kwam de afbakening ter sprake, en wel op drie terreinen: juridisch, geografisch en chronologisch. Bij de beoordeling of een oorkonde al dan niet een testament behelst, wordt uitgegaan van de definitie van Cappon: een testament is een eenzijdige, herroepelijke rechtshandeling, waarvan de gevolgen voor derden pas intreden na het overlijden van de testateur. De geografische beperking tot het grondgebied van het huidige Friesland wordt soepel toegepast. Ook de 'eerste generatie migranten' wordt meegenomen: de editie bevat testamenten van Friezen die buitenslands vertoefden, en van niet-Friezen die in Friesland verbleven. De chronologische grens bij 1550 is om zuiver praktische redenen gekozen: een uitgave van ongeveer 200 oorkonden bleek financieel het meest haalbaar.

Tenslotte werd kort aandacht besteed aan de samenstelling van het bestand. Enkele cijfers: 40% van de testateurs was van het vrouwelijk geslacht, en nog eens 5% van de testamenten is afkomstig van echtparen. Van de 211 oorkonden is 28% in het Fries gesteld en 10% in het Latijn.

De bedoeling is dat de uitgave wordt gepresenteerd op een studiedag, waarschijnlijk in mei 1994. Tezamen zullen hierover nadere mededelingen in *SIGNUM* worden gedaan.

Machtsstructuren en parochie- wezen in middeleeuws Friesland Paul Noomen

In de middeleeuwen gold Friesland vaak als "het verre land waar alles anders is". Ook in de hedendaagse geschiedbeoefening is dat soms nog het geval. Het land viel op doordat de grafelijkheid zich hier niet tot landsheerlijkheid wist te ontwikkelen. Friesland zou bovendien meer dan andere streken een egalitaire maatschappij gekend hebben. Zo zou bijvoorbeeld een afzonderlijke adelsstand ontbroken hebben. In dezelfde lijn ligt de veel verdedigde stelling dat kerken hier in de regel op *genossenschaftlich* initiatief gesticht zouden zijn; gegevens die in een andere richting wezen zag men dan als uitzonderingen. Tegenover deze theorie van de "Friese vrijheid" stelden andere onderzoekers dat de toestand in Friesland met name in de vroege en volle middeleeuwen niet wezenlijk verschilde van die van elders. De relatief schaarse contemporaine berichten uit oorkonden, kronieken en rechtsteksten geven aan beide visies wel enige steun; de keuze voor een bepaalde visie heeft daardoor vaak een paradigmatisch karakter.

Dat het de moeite loont de inmiddels eeuwenoude discussie nog eens opnieuw op te vatten vindt zijn oorzaak in feit dat met behulp van *Besitzrückschreibung* nieuwe inzichten konden worden verkregen. Voor geheel Friesland bleek een vlakdekkende reconstructie van het grondbezit in de vroege nieuwe tijd mogelijk te zijn. Door retrogressief onderzoek konden met behulp daarvan middeleeuwse goederencomplexen van de kerk en

de adel in kaart worden gebracht. Hetzelfde geldt voor buurschaps- en parochiegrenzen. In de sfeer van de kerk konden de zo verkregen gegevens met de contemporaine bronnen over grondbezit, toponiemen, patrocinia, de geestelijke jurisdictie en patronaats- en collatierechten worden geconfronteerd. Zelfs confrontatie met deels op pure fictie, maar deels ook op orale *traditions of origin* gebaseerde berichten over kerk- en kloosterstichtingen en adellijke families, zoals die te vinden zijn in vijftiende- en zestiende-eeuwse kronieken, bleek soms vruchtbaar te zijn. De aldus ontstane kaart van goederen en rechten in de sfeer van het parochiewezen kon vervolgens worden geprojecteerd op de bodemkaart en worden gecorreleerd met archeologische gegevens en inzichten.

Geconcludeerd werd dat eigenkerken van rijksabdijen en van de bisschop een vlakdekkende eerste generatie parochiekerken vormden. Het Utrechtse deel van Friesland wek wat dat betreft niet af van het Munsterse en Bremense en evenmin van aangrenzende streken zoals Holland en Drenthe. De sinds de twaalfde eeuw in Friesland gestichte kloosters en de top van de Friese adel wisten zich in de late middeleeuwen op verschillende manieren meester te maken van aan de oude kerken verbonden rechten en van resten van de oude domeinen. Gelijktijdig werden talrijke nieuwe parochies gesticht (waardoor in de late middeleeuwen een kwart van de Utrechtse parochies in Friesland lag). Het idee dat de Friezen vanouds zelf hun kerken zouden hebben gesticht kon postvatten doordat uiteindelijk zowel binnen de oude als binnen de nieuwe parochiekerken, de dorpsgemeente vergaande inspraak en medezeggenschap wist te verkrijgen.

Universitaire vorming van Friese geestelijken tot 1580

S. Zijlstra

In de middeleeuwen stelde de kerk formeel weinig eisen aan de geestelijke vorming van de clerus. De priester-in-spe moest voldoende kennis van de sacramenten hebben en een eerbaar leven leiden. Enige kennis van

het Latijn was noodzakelijk; deze werd voor de wijding tot priester ook getest. De aankomende priester kon zijn kennis opdoen op diverse plaatsen: bij een pastoor, op de Latijnse school of op een universiteit.

Over de vraag hoeveel priesters gestudeerd hebben is veel gespeculeerd. Post kwam in zijn boek 'Kerkelijke verhoudingen' tot een percentage van ca. 20%. Dit cijfer is echter te laag. Post telde alleen de *magistri*, terwijl velen de universiteit zonder titel verlieten. Op grond van ons onderzoek kunnen we concluderen dat rond 1500 minstens 45% van de priesters in Friesland een universitaire opleiding gevolgd had, een cijfer dat ook voor de geestelijkheid van Noord-Brabant gevonden is (Bijsterveld). Vergeleken met de Brabantse aspirant-pastors studeerden de Friezen opvallend vaak rechten. Dat is te verklaren uit de specifieke Friese situatie: door het ontbreken van een centraal gezag en vanwege de vele vetes beriepen burgers en boeren zich relatief vaak op de (betrekkelijk) neutrale geestelijken om hun recht te verkrijgen.

Soms speelden pastoors een belangrijke rol in het stads- of landsbestuur, terwijl zij tevens vaak als notaris fungeerden. Studie was daarom voor een pastoor niet perse noodzakelijk maar wel gewenst, zeker als de geestelijke in kwestie de ambitie had een belangrijke rol te spelen in bestuurszaken.

Haskerconvent 1464-1521: het succes van een Windesheimer klooster Hans Mol

Haskerconvent, gelegen tussen Heerenveen en Akkrum, werd omstreeks 1231 gesticht en was van oorsprong vermoedelijk een dubbelklooster. De gemeenschap volgde er de regel van St. Augustinus en behoorde tot de congregatie van Rolduc. Evenals de andere Friese regulierenkloosters vond het in de vijftiende eeuw aansluiting bij Windesheim, om precies te zijn in het jaar 1464. Het was in feite het laatste huis in de Nederlanden dat in de congregatie geïncorporeerd werd (als het 83ste huis).

Voor Friese begrippen kan de bronnensituatie voor de Windesheimse periode gunstig

genoemd worden. Behalve een zestigtal oorkonden betreffende de schenking, ruil, aan- en verkoop van goederen trekt het rekenboek van de Hasker procuratoren over de periode 1501-1520 de aandacht. Het bevat een fraai stukje Windesheimer boekhouden, het enige dat van een agrarisch georiënteerd Windesheimer klooster in de Noordelijke Nederlanden overgeleverd is. Met behulp van dit bronnemateriaal kan een antwoord gegeven worden op de vraag hoe succesvol de betrekkelijk late hervorming door Windesheim in economisch en sociaal-religieus opzicht was. De hervorming zelf lijkt doorgevoerd te zijn op instigatie van de hoofdelingenfamilie der Douwama's uit Akkrum. Het vernieuwde klooster steunde daarnaast voornamelijk op de maatschappelijke bovenlaag van eigeners, de boeren en vermogende pachters in de directe omgeving. Als zodanig kan het een streekklooster genoemd worden. De toename van grondbezit uit schenkingen en aankopen was na 1464 niet onaanzienlijk.

Hoewel er in de eerste twee decennia van de zestiende eeuw een sterke teruggang waarneembaar is qua substantiële donaties van onroerend goed, bleef de bevolking in de omgeving van het klooster de religieuze diensten van de gemeenschap waarderen. Dat blijkt onder andere uit de bestellingen van memoriemissen. Een analyse van de inkomsten- en uitgaven van de opeenvolgende procuratoren leert dat de kloostereconomie zich in de periode 1501-1520, ondanks enkele slechte jaren, betrekkelijk gunstig ontwikkelde.

Uit dit alles kan opgemaakt worden dat omstreeks 1500 de geest van Windesheim in de laat aangesloten kloosters nog wel degelijk levenskrachtig kon zijn. Dat is van belang omdat voor andere Windesheimer kloosters zoals het Oostfriese Esens, en ook voor de hele congregatie wel geconstateerd is (onder meer door Post) dat het in de laatste decennia van de vijftiende eeuw bergafwaarts ging, het religieus élan taande en het economisch beleid zeer te wensen overliet. Ook hier moet dus genuanceerd worden. Uiteraard is nader onderzoek naar de ontwikkeling van andere, afzonderlijke Windesheimer huizen gewenst.

ONLANGS VERSCHENEN

Bronnenuitgaven en repertoria

H. BERKANS EN J.L. WANKENNE (ed.), *Deux chroniques médiévales de l'abbaye de Lobbes. Folcuinus, Gesta abbatum Lobensium; Gesta continuata abbatum Lobensium*. (Lobbes 1993).

Deze geannoteerde Franse vertaling met de Latijnse tekst uit de Monumenta Germaniae Historica zou moeten verschijnen in het najaar van 1993. De vertaling is van de hand van H. Berkans en J.L. Wankenne, de noten zijn van Wankenne (emeritus, UC Louvain) en wordt uitgegeven door 'Le Cercle de Recherches Archéologiques de Lobbes'. De benedictijnerabdij van Lobbes (Belgisch Henegouwen) was dankzij de nauwe band die zij had met de Pippiniden een van de rijkste en voornaamste uit onze streken. De *gesta* van Folcuinus bestrijken de jaren 650 tot 980, en werden opgesteld tussen 968 en 990. De anonieme *continuatio* behandelt de periode van 960 tot 1160. Deze uitgave is te bestellen bij: Michel Dubois, Rue Champ du Loup 10a, Lobbes en door overschrijving van 1000 BF (plus 80 BF verzendkosten) op rek.nr. 068-0722270-35 (CRAL, rue Chevesne 45, 6242 Sars-la-Buissière).

J.G.J. VAN BOOMA (ed.), *Dit is 't memori-boec van Voerburch. Het memorieregister, tevens cartularium van de parochie Voorburg (1338) 1435-1566*. Middeleeuwse Studies en Bronnen 27 (Verloren/Hilversum 1991). 205 pp. ISBN 90-6550-006-5.

Hoewel deze uitgave al ruim twee jaar op de markt is, werd zij nog niet eerder in deze rubriek opgemerkt. Nu SIGNUM voornemens is een lijst van Nederlandse necrologia uit te geven, is Van Booma's uitgave des te actueler voor onze contactgroep.

H.P.H. JANSEN (†) en A. JANSE (ed.), *Kroniek van het klooster Bloemhof te Wittewierum (de kroniek van Emo en Menko)*. Mid-

deleeuwse Studies en Bronnen 20 (Verloren/Hilversum 1992). LVIII+510 pp. ISBN 90-6550-227-0.

Bij uitgeverij Verloren is een herdruk verschenen van deze voor de middeleeuwse geschiedenis van Noord-Nederland zo belangrijke bronnenuitgave. De tekst is door de uitgevers zowel in het oorspronkelijke Latijn als in vertaling uitgegeven en van annotaties voorzien.

M. KLAES (ed.), *Vita Sanctae Hildegardis*. Corpus Christianorum, Continuatio Medievalis 126 (Brepols/Turnhout-Parijs 1993). 348 pp. + 16 pp. iil. ISBN 2-503-04261-9 (gebonden), 2-503-04292-7 (genaaid), 2-503-64262-4 (genaaid en gedeeltelijk op microfiches)

Dit is de eerste kritische uitgave van Diederik van Echnach's hagiografie van Hildegard van Bingen. Hij is in drie versies te verkrijgen: ingebonden, genaaid of grotendeels op microfiches met een klein boekje van 40 bladzijden erbij.

R. LINDEMAN, Y. SCHERF, R.M. DEKKER, *Egodocumenten van Noord-Nederlanders uit de zestiende tot begin negentiende eeuw. Een chronologische lijst*. (Stichting Egodocument Haarlem 1993).

Dit 313 bladzijden tellende naslagwerk bevat 630 beschrijvingen van dagboeken, autobiografieën, mémoires en dergelijke teksten uit de periode tot 1814. Het is het resultaat van een inventariserend onderzoek in alle Nederlandse archieven en bibliotheken. Naast in handschrift overgeleverde teksten zijn ook in druk verschenen teksten opgenomen. Er is hierbij naar volledigheid gestreefd. Bij elk egodocument wordt informatie gegeven over de auteur en de tekst. De inhoud wordt beknopt beschreven en er wordt verwezen naar verdere literatuur. Het boek is te bestellen door f 32,50 (incl. verzendkosten) over te maken op postgiro rekening nr. 612467 t.n.v. Stichting Egodocument, Haarlem, onder vermelding van 'Lijst'.

J.A. MOL (ed.), 'Registers fan geastlik besit yn Himmelumer Aldfurd en Noardwâlde,

Skoatterlân en Eaststellingwerf, 1578/1580', in: P.L.G. VAN DER MEER, J.A. MOL en P. NIEUWLAND (ed.), *Administrative en fiskale boarnen oangeande Fryslân yn de ier-moderne tiid*, Boarnerige 3 (Leeuwarden 1993) 9-33.

E. NEGRE, *Toponymie général de la France. Etymologie de 35.000 noms de lieux* (Genève 1990).

Een bijzonder nuttig referentiewerk, maar de indeling is thematisch en een index ontbreekt (voorlopig?), wat het minder geschikt maakt om plaatsnamen op te zoeken en te dateren.

P. NIEUWLAND en J.A. MOL (ed.), 'Rekken fan de kleasteropkomsten yn Fryslân oer it boekjier 1606/1607, opmakke troch Joannes Henrici [Rhalaj]', in: P.L.G. VAN DER MEER, J.A. MOL en P. NIEUWLAND (ed.), *Administrative en fiskale boarnen oangeande Fryslân yn de ier-moderne tiid*, Boarnerige 3 (Leeuwarden 1993) 35-153.

'PROBLÈMES', *Les problèmes par l'édition critique des textes anciens et médiévaux*. Textes, études, congrès 13. Publications de l'Institut d'Études Médiévales de Louvain-la-Neuve. (geen ISBN nummer).

Een bundel onder onbekende redactie (namen van redacteurs zijn de redactie van SIGNUM althans niet bekend) van artikelen over de problemen die het kritisch uitgeven van historische manuscripten kan opleveren. Een en ander wordt aan de hand van voorbeelden uit de praktijk toegelicht.

Archiefinventarissen

RIJSARCHIEF IN OVERIJSEL

A.J. MENSEMA, R.M. DE RAAT en C.C. VAN DER WOUDE, *Inventaris van het huysarchief Almelo, 1236-1917 (1933)*. Uitgaven van het Rijksarchief in Overijssel nrs. 27-29 (Zwolle 1993). 3 dln., met lit.opg., bijl. en